

На жаль, ще не сформувався в Україні той замовник соціологічної інформації, який міг би її використати у формуванні соціальної державної політики

Євген Головаха, заступник директора з наукових питань Інституту соціології НАНУ

Чого українській соціології вдалося досягти за минулі 20 років? Якими були Ваші особисті досягнення у Вашій галузі і сфері фахових інтересів?

Перше досягнення української соціології – це її інституалізація, яка знайшла прояв у викладанні цієї дисципліни у багатьох вищих навчальних закладах. У підготовці фахівців саме з соціології, бо за радянських часів спеціальності «соціологія» у вищих навчальних закладах не було. Створений Інститут соціології Національної академії наук, створені спеціалізовані факультети та кафедри у провідних університетах країни. Створена дієва Соціологічна асоціація України, яка є членом міжнародної асоціації.

Але навіть це не головне, як мені здається. Головне – це те, що Україна стала учасником багатьох престижних світових проектів і досліджень, розроблених представниками багатьох інших країн. Це по-перше.

Ще у 1990-х роках Україна долучилася до порівняльного дослідження світових цінностей (Центр «Соціальний моніторинг» Ольги Балакіревої) та міжнародного проекту видатного американського соціолога Мелвіна Кона (Київський міжнародний інститут соціології під керівництвом Володимира Паніотто та Валерія Хмелька). Потім наш інститут, — я цим безпосередньо займався – підключився до проекту «Європейське соціальне дослідження» 2004-го року і тепер вже бере участь у 4-й хвилі досліджень. Відділ соціальних структур нашого інституту під керівництвом Сергія Макеєва долучився до Міжнародної програми соціальних досліджень (ISSP) – це проект світового рівня.

Тобто, Україна вже є повноправним членом міжнародної соціологічної спільноти, і в цьому сенсі вона витримує конкуренцію з багатьма країнами світу. Але також зрозуміло, що в українській соціології є ще дуже багато проблем. Перша проблема – до неї мало прислухаються наші можновладці, тому що вони більше орієнтовні на інформацію з джерел, віддалених від науки, але наближених до самої влади. На жаль, ще не сформувався в Україні той замовник соціологічної інформації, який міг би її використати у формуванні соціальної державної політики. І це багато в чому проблема самих соціологів, які мало присутні в публічному дискурсі, а якщо й присутні, то переважно, як «полстери» – ті, хто вимірює рейтинги різного роду через опитування, беруть участь у політичних виборчих компаніях тощо.

А от власне наукова соціологія ще мало репрезентована у громадському обговоренні, і до неї ще дуже мало прислуховуються там, де приймаються визначальні політичні рішення.

А щодо моїх особистих здобутків... Вважаю, що недаремно я вивчав 20 років українське суспільство. Можливо, найголовнішим досягненням тут є наш Інститут соціології НАН України і його дослідження. Моніторинг соціальних змін, який ще почала Наталя Вікторівна Паніна 1992-го року. А потім з 1994-го вже почались систематичні дослідження за багатьма показниками, за якими можна відслідковувати, як реалізуються декларативні цілі розвитку української держави і суспільства. А декларативні цілі – це, зрозуміло, розвинена демократія, вільна економіка, соціальна й правова держава, добробут громадян. Тобто, за цими показниками можна відслідковувати процес

наближення чи віддалення від задекларованих цілей. Цей моніторинг – єдиний випадок, коли соціологічне дослідження стало дійсно елементом громадського обговорення. Про нього з найвищих трибун говорилось, і дійсно ці матеріали використовуються в багатьох загальнодержавних проектах.

І я пишаюсь, що був одним із авторів програми цього проекту, а керівником і натхненником була Наталя Паніна, але після того, як вона пішла від нас у 2006-му, мені випало цим займатися ось уже вповдовж п'яти років. А ще я вважаю, що мені все ж удалося залучити Україну до проекту „Європейських соціальних досліджень”, як я вже казав, в якому ми беремо участь уже вчетверте. Цей проект отримав найпрестижнішу у Європі премію Декарта, – це єдиний випадок, коли суспільствознавчий проект отримав таку премію. Є багато наукових і публіцистичних публікацій за результатами цього порівняльного соціологічного дослідження.

Що ж до мого теоретичного доробку... Говорити про власні концепції не зовсім коректно, але сподіваюся, що в роботах, які виходили в Україні та за кордоном, мені вдалося узагальнити теоретичні підходи до розуміння процесів, які здійснюються у нашому соціальному просторі протягом останніх 20 років.

Ну і нарешті, мені дуже приємно, що та концепція, яку ми з моїм колишнім співавтором Олександром Кроніком (нині працює у США) створювали в нашому Інституті філософії ще у 1980-х роках, 2009 року отримала «Золоту Психею» як переможець конкурсу на кращий психологічний проект року в Росії. Отже, навіть та давня робота мала сенс, якщо зараз у Росії вона визнається найкращою.

Думаю, і українським соціологам, і мені особисто немає чого соромитися за ці 20 років роботи, хоча, зрозуміло, завжди хотілося зробити більше.

Яким ви бачите майбутнє української соціології років через 20, наприклад?

По-перше, відійде покоління, яке зараз визначає атмосферу соціологічного життя в країні. Воно прийшло ще з радянських часів з усіма стереотипами радянської наукової школи. Там не все було погано, але дуже багато було ідеологічного тиску, доводилось багато сил витратити, щоб обійти ідеологічні бар'єри, щоб зробити цікаве і корисне дослідження. Але досвід все ж таки був не досить добрий для розвитку суспільної науки вже на цьому етапі.

По-друге, не було соціологічної освіти, всі ми приходили у соціологію від чогось іншого. Хтось – з психології, хтось – з філософії, хтось – з математики. Тобто, професійної соціологічної освіти не було.

І, по-третє, соціологія все ж розвивалась не як теоретична, а як прикладна дисципліна. Я, наприклад, захищався ще в радянські часи, і моя докторська була з філософських наук, але з прикладної соціології. Це була єдина спеціальність, з якої можна було захищатись. Теоретичної соціології чи методології не було взагалі. Лише марксистські вчення і все. Зараз у нас є це проміжне покоління, 30-40-літніх, вони вже отримали соціологічну освіту.

І ще на ті часи була проблема – у нас не було досвіду спілкування із західними колегами. Зараз цей досвід у багатьох вже є. До того ж, стандарти західної і світової соціології більш жорсткі, ніж стандарти, які були в нас у ті часи. Тому нове покоління буде виростати на

більш сприятливому ґрунті, воно буде мати непогану освіту, буде мати достатній досвід спілкування з колегами з усього світу, вони будуть природно сприймати усі міжнародні проекти, до яких ми долучаємось і долучалися всліпу, бо не знали як це робиться. А ми багато сил і часу витрачали на засвоєння стандартів, яким у нас не приділялося уваги. Зараз обличчя української соціології визначає ще перехідне покоління. А через 20 років це буде повністю пристосоване до світових стандартів покоління, і воно буде більш незалежним.

Я також сподіваюся, що через 20 років заробітної платні вчених буде вистачати на нормальне життя. Я дивлюся на приклад наших європейських сусідів з колишнього «соцілістичного табору». У них також була проблема скрутного матеріального положення вчених в середині 90-х. Зараз цієї проблеми практично вже нема. Тому я вважаю, що через 20 років ми досягнемо саме такого рівня, який сьогодні мають Чехія або Польща, де вже вчений не так залежний від проблем фізичного виживання. Тоді, сподіваюсь, будуть працювати нормально університети, які зможуть забезпечувати можливість закордонних відряджень. Зараз же в нашій країні відрядження для вчених – це проблематично. В нашому інституті сьогодні немає фонду для відряджень. Тобто, наші наступники будуть існувати у світовому науковому середовищі не як бідні родичі, а вже як рівноправні партнери.

Є в мене і надія, що прийде нове покоління політиків. Розумієте, ми зараз спілкуємось з політиками, які теж виростили на радянському досвіді. Вони були або партійними, або комсомольськими, або тіньовими функціонерами. І саме тому наукова соціологія у їхні стереотипи повністю не вкладається. Можливо, покоління, яке прийде з сучасною освітою менеджерів через 20 років, буде більше спілкуватися з соціологами. Тобто, соціологія займе більш впливове місце у суспільному житті і прийнятті політичних рішень.

Що можна було б зробити саме зараз, щоб поліпшити стан справ в Україні у вашій сфері?

От що мене дивує. 2001 року був указ президента України Леоніда Кучми про розвиток соціології в Україні. На жаль, тоді на виконання цього наказу дуже мало було зроблено, фактично нічого. А потім взагалі цей наказ був хоч і неофіційно, але практично скасований. Бо навіть таку позицію про викладання соціології, як обов'язкової дисципліни – відмінено. Попередній міністр освіти (це не Табачник, до речі, а його попередник) вирішив, що не треба українським студентам обов'язково знати соціально-політичні науки. Тобто, соціологію і політологію вилучили з переліку обов'язкових до вивчення предметів.

Я вважаю це не доречним, тому що головна вада багатьох людей, які здійснюють державну політику, це недостатність гуманітарної і соціальної освіти. Вони не розуміють правил, за якими здійснюється соціальне життя і керують лише інтуїтивно. Але не у кожного ця інтуїція розвинена, скажу навіть так – у багатьох вона надто не розвинута, і тому вони користуються методом спроб і помилок там, де можна було б використовувати науково обґрунтовані методи вирішення соціальних питань. Такі керівники не потребують соціальної інформації, тому що просто не розуміють складності суспільного життя, і підходять до суспільного життя, як до механізму, де є важелі, на які треба міцніше тиснути, і воно буде керуватися цими механічними важелями.

Саме про складність соціальної взаємодії завжди говорять соціологи і показують обмеження, які є причиною того, чому не спрацьовує той чи інший важіль керування суспільством. Якби люди, які практично будують політику та економіку, були б більше підготовлені у сфері соціальних наук, я думаю, що там, де здійснюються керівні функції (а це не лише державне управління, а й бізнес, виробництво тощо), вони б могли краще розуміти, як здійснювати ефективний вплив на соціальні групи чи навіть на окремих індивідумів як на соціальних істот. І завдяки цьому можна було б зняти дуже багато проблем неефективності керівництва в усіх сферах життя.

Нам треба вже зараз створювати (і не лише в соціології, а в будь-якій іншій науці) систему стажування людей – тих, хто отримує освіту, і тих, хто її отримав і працює, – у найкращих світових наукових центрах. Тоді б вони були справжніми фахівцями. Це для країни велика проблема.

Так, іноді завдяки благодійності нам це дозволяють здійснити деякі фонди, але на перспективу це має бути державною програмою, в яку має включатися і підготовка соціологів вищого класу.

Бесіду вела Євгенія Сизонтова

Полная версия: http://dialogs.org.ua/ua/dialog.php?id=128&op_id=1901